ՆՈՐ-ԴԱՐ

№ 44 ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ Ուրբաթ, 7 Մարտի **1903** Ուրբաթ, 7 Մարտի ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ № 44

Տարեկան 10 ռուբ., վեց ամիսը՝ 6 ռուբլի, երեք ամիսը 3 ր. 50 կոպ.. ամիսը՝ (Թիֆլիսում) 1 ր., հասով 5 կ.: Բաժանորդ են գրւում Թիֆլիսում՝ միմիայն խմբագրատունը:

Խմբագրության հասցէն՝ Тифлисъ, Редакція «Норъ-Даръ» կամ Tiflis, Rédaction «Nor-Dar»

Խմբագրությունը բաց է ամեն օր (բացի մեծ օրևրից) ժամը 9-ից մինչև 2-ը: Յայտարարությունները ընդունւում են ամեն լեզուներով: Յայտարարությունների գնաին 2 կ., տիկամների համար կրկնապատիկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

—

Առաջնորդող.—Սա ինչ է նշանակում:

Լաւ է անագան, քան կրկէք:

Քրոնիկոն—Լուրեր:

Մեզ գրում են.— Կրասնավոդսկից: Թեհրանից.

Կ. Պոլսի հայ Թեքեփերից:

Մամուլի շուրջը:

Թղթակցութիւններ. — Բալախանի. Նամակ Փրանսիայից, Պարիզ: Նամակ Գերմանիայից, Բերլին. Լայպցիգ:

Քաղաքական.—Թիւրքիա: Բալգարիա: Չինաստան, Միացեալ-Նահանգներ:

«Նոր-Դար»-ի հեռագրներ:

Բանասիրական.— Գրոզի նկատողութիւններից:

Տեղեկատու:

Յայտարարութիւններ:

Թիֆլիս, 6 մարտի 1903 թ.

ՍԱ ԻՆՉ Է ՆՇԱՆԱԿՈՒՄ

—

Որ ս. Էջմիածնի մի միաբան վարդապետ Վաղարշապատից ոչ հեռու գտնուող Զուարթնոց եկեղեցու յայտնի աւերակներում պեղումներ կատարելով «Նոր Էջմիածին» էր գտել... այդ յայտնի է ընթերցող հասարակութեան: Որ մենք այդ անլուր ստութեան և խարդախութեան դէմ բարձրացրինք մեր ձայնը և Թարգման հանդիսացանք բուն հայութեան խղճի արդար յուզման, այդ էլ յայտնի է, ինչպէս և այն ողջմիտ ներքոմն, որ իւր պիտով Հերոստրատից աւելի հռչակ ստացած Խաչիկ վարդապետը յետս կոչեց Նոր Էջմիածին գտնելու գիւտը:

Արդարև միմիայն խորին տպիտութիւնը մրցելով ապուրացութեան և աֆերիստութեան հետ կարող էր մեր պատմական յայտնի Զուարթնոց եկեղեցու աւերակներում Էջմիածին որոնել, քանի որ մեր սուրբ Էջմիածինը մինչև օրս էլ կանգնած է այնտեղ, որտեղ սրանից 16 դար առաջ կանգնեցրեց ինքը Լուսաւորիչը՝ ժամանակի հայութեան հաւատի մարմնացումը:

Այդ այդպէս լինելով, պէտք է ընդունէինք, որ ս. Էջմիածնում նկատել են լեռ ինչպիսի մի սխալ է կատարուել, որ ամենամեծ յանցանքից աւելի է, մի սխալ, որ բնորոշում է այժմեան մեր հոգևոր մակարդակը:

Իրաւունք ունէինք ասելու, որ սխալը կըվերացուի, որ յանցաւորը կրպատժուի և ծառի չորացած ճիւղը կըկտրուի և դէն կըձգուի:

Ասացինք... և ինչ խմացանք:

Խմացանք, որ ժապաւէնեակ (պաշտօնական) դրքերով Ալէքսանդրապոլի կոմիտէում նոր գտած ս. Էջմիածնի համար հաւատացողներից վազ... են ժողովում:

Անցեալները հրատարակեցինք Նոր-Բայազիտից, որ այն կողմի գիւղերում հաւաքում են ոչխար, կով, եզ, այծ և այլն յանուն Նոր-Էջմիածնի: Նուիրատուութիւնները հաւաքողը ունի և ցոյց է տալիս թէ ինչ որ ժապաւինեակ մատեաններ աւերակ եկեղեցու նկարներով... ի հարկէ Լուսաւորչի նշխարների պատմութիւններով, պիւրահատաւ, այլև ջերմեռանդ ժողովուրդը «ոչ փող է խնայում և ոչ ընտանի կենդանի»:

Եւ այդ ամենը իմանալուց յետոյ, սրտի բարեխոհութեամբ ասացինք մի որևէ հերքումի ս. Էջմիածնից, թէ սուտ են այդ լուրերը, թէ ժապաւինեակ գրքեր դոյութիւն չունեն, որ այդ արարքը երևի, Բաֆֆիի «Խաչագողի յիշատակարանի» հրատարակութեւնից յետոյ հետզհետէ բազմացող խաչագողների արարք կարող է լինել, որ ս. Էջմիածնի միաբանութիւնը կամ որևէ միաբան, նոյն իսկ ինքն ս. Էջմիածնի արժ.Խաչիկ վարդապետը այդ գործում մաս չունեն...հազար անգամ բազդաւոր կըլինէինք, եթէ կարողանայինք և մեզ միջոց տրուէը ի լուր աշխարհի յայտարարելու, որ մեզ մոլորեցրել են, որ մեր հաղորդած լուրերը սխալ են:

Իզուր ազատեցինք. ոչ մի հերքում. լռութիւն և Չաթաթիայի պապանձում:

Ո՛վ կըտայ մեզ հարկաւոր բացատրութիւնը. գուցէ հայր Գաբրիէլը այս անգամ էլ մեզ բացատրէ գործը. դիմենք նրան. սա ինչ է նշանակում:

ԼԱԻ Է ԱՆԱԳԱՆ, ՔԱՆ ԵՐԵՔ

—

Ռուսական պարբերական մամուլի 200-ամեակի առիթով տեղիս բազաքային վարչութեան արած ուրոշումները, որոնց մասին մենք հաղորդել էինք մեր կարծիքը Թիֆլիս չորեքշաբթի օրուայ համարում, մեր մէջ ծնեցրին մի ուրիշ միտք, որը տարիներ առաջ կրկին յարուցուած էր, բայց չգիտենք թէ ինչու չհարուցաւ յաջողութիւն գտնել ու իրականանալ:

Կեանքի պայմանները ենթակայ են յարատև փոփոխութեան. նա չի կարող օդտուէտ դատնել, նոյն իսկ իւր գոյութիւնը պահպանել, եթէ չէ հիմնուած ժամանակի պահանջների վրայ և կամ չէ վիկտավարում նրանցով: Այդ են հաստատում ամեն օրուայ փորձերը թէ մեր շուրջը և թէ մեզանից հեռու ապրող հասարակական շրջաններում կատարուած:

Ժամանակի պահանջներից և այն էլ անողոք պահանջներից մինն է համագործակցական գործունէութիւնը թէ՛ անհատական և թէ՛ հասարակական կեանքի տեսակէտից: Որ համագործակցական գործունէութեան ոգին կեղծ չէ և արհեստականապէս պատուաստուած մեր կեանքին, այլ թէ նա բխում է մեր ներկայ նիստ ու կացից և ամենաանբաս կերպով կատարած է երկրում տիրող անտեսական անձուկ պայմանների հետևանք—այդ մենք տեսնում ենք մեր ժողովրդի զանազան դասերի գէպի համրական գործունէութիւնը ունեցած ձգտումների և նրանց գործնական արտայայտութիւնների մէջ:

Համարեւեստ մարդկանց զանազան խմբերը, միևնոյն ճաշակն ու հակումները ունեցող անհատների միաւորութիւնները, որոնց մենք ամեն քայլափոխում պատահում ենք մեր շուրջը, ուրիշ բանի չեն, եթէ ոչ համագործակցական գործունէութեան ոգու արտադրութիւններ, նրա գործնական արտայայտութեան գոյաւոր ապացոյցներ:

Մի քանի անգամ չենք ուզում կասկածել, որ այս մարերը պարզ ու հասկանալի կլինեն կովկասեան մամուլի առաջատար ներկայացուցիչների համար: Նամանաւանդ և համոզուած ենք, որ ամենքի համար զգալի է տպագրական խօսքի գժուարին բնոյթը կրող ներկայացուցիչների միջև բարոյական կապի բացակայութիւնը. սակայն այս բոլորը ամենքի համար լրջանալի լինելով հանդերձ, կովկասեան մամուլը, այսօր զուրկ է համագործակցական գործունէութեան ոգուց, իբրև անհրաժեշտ միութիւնից, մի հաստատութիւնից, որ կարողանար համախմբել այդ ոյժերին և նիւթական ու բարոյական շահերով կապել միմեանց հետ:

Այդ տխուր երևոյթը մենք համարում ենք ուղղակի ձեռներեցութեան ոգու բացակայութիւն, որը, անշուշտ, լաւ դրսեւորման չի կարող հանդուրժել առհասարակ գործունէութեան ոլորտում և արհեստականապէս պատուաստուած մեր կեանքին, այլ թէ նա բխում է մեր ներկայ նիստ ու կացից և ամենաանբաս կերպով կատարած է երկրում տիրող անտեսական անձուկ պայմանների հետևանք—այդ մենք տեսնում ենք մեր ժողովրդի զանազան դասերի գէպի համրական գործունէութիւնը ունեցած ձգտումների և նրանց գործնական արտայայտութիւնների մէջ:

Համարեւեստ մարդկանց զանազան խմբերը, միևնոյն ճաշակն ու հակումները ունեցող անհատների միաւորութիւնները, որոնց մենք ամեն քայլափոխում պատահում ենք մեր շուրջը, ուրիշ բանի չեն, եթէ ոչ համագործակցական գործունէութեան ոգու արտադրութիւններ, նրա գործնական արտայայտութեան գոյաւոր ապացոյցներ:

Մի քանի անգամ չենք ուզում կասկածել, որ այս մարերը պարզ ու հասկանալի կլինեն կովկասեան մամուլի առաջատար ներկայացուցիչների համար: Նամանաւանդ և համոզուած ենք, որ ամենքի համար զգալի է տպագրական խօսքի գժուարին բնոյթը կրող ներկայացուցիչների միջև բարոյական կապի բացակայութիւնը. սակայն այս բոլորը ամենքի համար լրջանալի լինելով հանդերձ, կովկասեան մամուլը, այսօր զուրկ է համագործակցական գործունէութեան ոգուց, իբրև անհրաժեշտ միութիւնից, մի հաստատութիւնից, որ կարողանար համախմբել այդ ոյժերին և նիւթական ու բարոյական շահերով կապել միմեանց հետ:

Այդ տխուր երևոյթը մենք համարում ենք ուղղակի ձեռներեցութեան ոգու բացակայութիւն, որը, անշուշտ, լաւ դրսեւորման չի կարող հանդուրժել առհասարակ

բական այն կենսական խնդիրներից մէկին, որ չօշափուած է մեզ զբաղեցնող կըծոյկում:

Ծրջոյկի սիւժէն շատ հասարակ է և չի փայլում ուշագրութիւն գրաւող մանրամասնութիւններով:

Վերան սիրում է Դէորգին, սիրում այնպէս, ինչպէս ընդունակ է առաջին և վերջին անգամ սիրել մաքուր ու փոխադարձութիւն վաստագող երիտասարդ մի սիրուհի: Դէորգի սիրան էլ անպատասխան չի մնում այդ սէրին: Նրանք երջանիկ են անտանձին: Մի բան միայն պակասում է նրանց: Բայց վնաս չունի, այսօր-էգուց Դէորգը ստանձնելու է «ապինկի» պաշտօն,—և պակասը ինքնըստինքեան կըլրանայ,—նրանք կամուսնան: Այդպէս էին ցնորում երկու սիրահար, սակայն ուրիշ բան էր չեչտել չար ճակատագիրը... Դէորգը խոստովանում է տպագայ ամուսնուն իւր «երիտասարդական մեղքերից» մէկը,—և յուսահատուած, խաբուած Վերան ոչ միայն մերժում է Դէորգին, այլ և դիմում է ինքնասպանութեան...

«Ես չեմ կարող խաբել նրան, որին սիրում եմ անշափ, գրում է Վերան:—Ես չեմ կարող գրկախառնուել նրա հետ, կրելով իմ սրտի խորքում զգուանք դէպի նրա փաղաչանքները: Ես չեմ կարող ապրել նրա կողքին... անչնչոյի և անարգ անցեալի յիշողութեան ճնշման տակ: Այսուամենայնիւ ես նրան սիրում եմ: Եւ հէնց այն պատճառով, որ ես չեմ կարող ապրել նրա հետ և չեմ կարող ապրել՝ անջատուած նրանից... Ես ընտրում եմ իմ վերջին ճանապարհը... Ես գոհ եմ գնում մեր հասարակական կարգերին»...

Վերայի միակ գրական հարստութիւնը, որ կտակել է մեզ,—սեղանիս վրայ գրած նրա «օրագիրն» է: Այստեղ նա բողոքում է հասարակական այն անողոքմալ և անարդար նիստուկացի դէմ, որին զոհ է գնում ինքը խեղճ օրիորդն այնպէս անողոքմ կերպով... Շատ բուռն է այդ բողոքը և շատ որոշակի,—դա ցաւատանջ հոգու սրբա կարատող մի ճիչ է, երբեմն խուլ, երբեմն էլ ոռոտաձայն...

Կինը,—ասում է Վերան,—պահանջում է իրեն՝ տղամարդկանց հետ հաւասար հասարակական և քաղաքական իրաւունքները,—մինչդեռ նա շատ տակաւ դէպքերում է որոնում հաւասար էքիկական իրաւունքներ. նա իսկի չի էլ ձգտում արմատից ոչնչացնել այս երկդիմի աւանդական բարոյականութիւնը, որ տիրել է մեր և տղամարդկանց հոգեկրթութեան և այլանդակում -անդամատում է մեր կեանքը, մեր գոյութիւնը...

Տղամարդը պահանջում է օրիորդից, որի հետ մտադիր է ամուսնանալ, ոչ միայն անմեղութիւն, անարատութիւն, այլ և անբիծ անուն... Եւ նա իրաւունք ունի այդ ամենը պահանջել: Սակայն ինչ իրաւունքով այդ նոյն տղամարդը՝ ունը սեռական բնազդումներից գրգռուած պղծում է իւր անարատութիւնը ամօթալուր, խայտառակ, անբարոյական կապերով,—և ինչպէս նա վստահանում է նայել իւր մաքուր կնոջ աչքերին, քանի որ նրա ամբողջ անցեալը խորտակ է կեղտի մէջ... Ձէ որ օրիորդն էլ իրաւունք ունի պահանջել իւր փեսացուից միևնոյն անարատութիւնը, մեևնոյն անբիծ զգացմունքները. նա չի կարող, ևս չգիտէ բարոյականապէս այն մեծ ցաւերով, որ հասնում է նրան ուրիշ կանանցից...

Սեռական յարաբերութիւնների անհրամեշտութիւնը տղամարդկանց համար՝ երիտասարդ հասակում,—չարունակում է Վերան,—ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ կազմակերպուած խարէութիւն... Վատնելով իւր մատաղ ոյժերը վանա-

---

պի նրա փաղաչանքները: Ես չեմ կարող ապրել նրա կողքին... անչնչոյի և անարգ անցեալի յիշողութեան ճնշման տակ: Այսուամենայնիւ ես նրան սիրում եմ: Եւ հէնց այն պատճառով, որ ես չեմ կարող ապրել նրա հետ և չեմ կարող ապրել՝ անջատուած նրանից... Ես ընտրում եմ իմ վերջին ճանապարհը... Ես գոհ եմ գնում մեր հասարակական կարգերին»...

Վերայի միակ գրական հարստութիւնը, որ կտակել է մեզ,—սեղանիս վրայ գրած նրա «օրագիրն» է: Այստեղ նա բողոքում է հասարակական այն անողոքմալ և անարդար նիստուկացի դէմ, որին զոհ է գնում ինքը խեղճ օրիորդն այնպէս անողոքմ կերպով... Շատ բուռն է այդ բողոքը և շատ որոշակի,—դա ցաւատանջ հոգու սրբա կարատող մի ճիչ է, երբեմն խուլ, երբեմն էլ ոռոտաձայն...

Կինը,—ասում է Վերան,—պահանջում է իրեն՝ տղամարդկանց հետ հաւասար հասարակական և քաղաքական իրաւունքները,—մինչդեռ նա շատ տակաւ դէպքերում է որոնում հաւասար էքիկական իրաւունքներ. նա իսկի չի էլ ձգտում արմատից ոչնչացնել այս երկդիմի աւանդական բարոյականութիւնը, որ տիրել է մեր և տղամարդկանց հոգեկրթութեան և այլանդակում -անդամատում է մեր կեանքը, մեր գոյութիւնը...

Տղամարդը պահանջում է օրիորդից, որի հետ մտադիր է ամուսնանալ, ոչ միայն անմեղութիւն, անարատութիւն, այլ և անբիծ անուն... Եւ նա իրաւունք ունի այդ ամենը պահանջել: Սակայն ինչ իրաւունքով այդ նոյն տղամարդը՝ ունը սեռական բնազդումներից գրգռուած պղծում է իւր անարատութիւնը ամօթալուր, խայտառակ, անբարոյական կապերով,—և ինչպէս նա վստահանում է նայել իւր մաքուր կնոջ աչքերին, քանի որ նրա ամբողջ անցեալը խորտակ է կեղտի մէջ... Ձէ որ օրիորդն էլ իրաւունք ունի պահանջել իւր փեսացուից միևնոյն անարատութիւնը, միևնոյն անբիծ զգացմունքները. նա չի կարող, ևս չգիտէ բարոյականապէս այն մեծ ցաւերով, որ հասնում է նրան ուրիշ կանանցից...

Սեռական յարաբերութիւնների անհրամեշտութիւնը տղամարդկանց համար՝ երիտասարդ հասակում,—չարունակում է Վերան,—ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ կազմակերպուած խարէութիւն... Վատնելով իւր մատաղ ոյժերը վանա-

---

մամուլի բոլոր գործիչների համար:

Ռուսական մամուլի երկուտրիամեակը ամենայարմար առիթն է վազուց արդէն մեզ համար կենսական պահանջ դարձած այդ խնդրի վրայ մատնելու և գործնական քայլը անելու, որի սկզբնական դժուարութիւնները թէև բազմաթեակ են, սակայն կիսով չափ կըթռնեն հէնց գործի տիմբը գրւած ժամանակ:

Թիֆլիսը լինելով մատաղ կիզբն ամբողջ Կովկասի, պարտաւոր է դեկավար լինել այդ օգտակար ձեռնարկութեան մէջ, իւր կարող ոյժերի միջոցով սկսել գործը ու կազմակերպել և ապա իւր շուրջը համախմբել ռուսական մամուլի ներկայացուցիչներին նս:

Եթէ նոյ նսկ չհամեմատենք ժամանակի պ. անջներին հպատակել, նա ինքը պէտք է մի օր բարձ ասյ մեզ իւր հասից և հարկադրէ մեզ անել այն, ինչ որ մենք այսօր կարող ենք և պարտական անելու մեր նիւթական ու բարոյական շահերի պաշտպանութեան տեսակէտից:

Մարտի 1-ից «Նոր-Դար»-ին բաժանորդ գրուողը վճարում է 8 ռուբլի 50 կոպ.

ՔՐՈՆԻԿՈՆ

—

Պետ. Հայրապետը հաստատել է Ամերիկայի հայոց առաջնորդութեան վերաբերեալ մի կանոնագրութիւն, որով պիտի կեկավարուին Միացեալ-Նահանգներում գտնուած հայոց եկեղեցիների հոգաբարձութիւնները:

— Թիֆլիսի քաղաքային խորհրդի նստաստ ս. Քանանով, ի նկատի առնելով, որ Օլղինեան մանկարարձական ինստիտուտը միշտ լիքն է լինում ծննդարեր կանանցով, քաղաքային վարչութեան առաջարկում է քաղաքի զանազան մասերում, մանաւանդ Հալաբեի գրկերում՝ տղամարդը, ամուսնանալով, իւր «երիտասարդական մեղքերի» ծանրութիւնը փոխադրում է կնոջ և տերդի վրայ...

II.

Ես արձանագրեցի օրիորդ-հեղինակի «հաւատամք»-ի գլխաւոր կէտը և գրանով էլ ուզում եմ բաւականանալ—Ընթերցողս տեսնում է, որ «նոր» բան գրանում չկայ մեզ համար: Այո, հին երգ է դա, բայց նրա թարմութիւնը դեռ երկար-երկար տարիներ պաշարելու է մեր ուշադրութիւնը: Մի խելօք գիտնական,—անունը չեմ յիշում,—ասել է՝ լաւ բանը կրկնիր, էլի կրկնիր, մինչև որ լսեն...

Անկարդ համարելով խօսել Լ. Տալստոյի «Կրէյցերի սոնատը» գրուածքի մասին, որը դեռ անկասկած քաջ ծանօթ է ընթերցող հասարակութիւնը և որի ամեն մի տողը անկիզ ու վստահ քարող է՝ ուղղած սեռական սանձարձակութեան դէմ,—ես հրաւիրում եմ ընթերցողի ուշադրութիւնը Գ. Վ. Բազդրեւսկի հրապարակական դասախօսութիւնների վրայ *): Ազնիւ հրապա-

*) 1) «О современномъ положеніи женщины» 2) «О назначніи женщины» 3) «О современномъ развратѣ».

...ում ես, ինչպես ասում են, ամեն ինչ, ինչ որ ձեռքդ է ընկնում, ինչ որ աչքդ է ընկնում, ինչ որ ականջդ է լսում, ինչ որ մտքովդ է անցնում, ինչ որ սրտիդ է դիպչում, ինչ որ հոգուդ է ազդում, ինչ որ ոգուդ է գրգռում, ինչ որ միտքդ է զբաղեցնում, ինչ որ ուշադրությունդ է գրավում, ինչ որ ուշքդ է տանում, ինչ որ ուշքդ է գնում, ինչ որ ուշքդ է գրավում, ինչ որ ուշքդ է գրավում, ինչ որ ուշքդ է գրավ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

ՊՈԼԻՍՏԵՐ, 25 փետր. — Դաշտեր ընկած տարածության վրա, որ գտնվում է Ռուսաստանի սահմանների մոտ, ամեն տարի հավաքվում են հազարավոր ուխտավորներ, որոնք գալիս են Ռուսաստանի տարբեր կողմերից, որպեսզի երկրպագեն Սուրբ Խաչին, որ գտնվում է Ռուսաստանի տարածության վրա։ Ուխտավորների մեծ մասը գալիս է Ռուսաստանի հարավային նահանգներից, որոնք ամենամոտն են Պոլիստերին

,,ԴԱՐ-ՊԱՐ,,-Ի ՀԵՌԱԳՐԵՐԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

— Մարտի 5-ից

ԲԱԿՈՒ. — Ծանոթները և մեր բարեկամները հայտնի են, որ վերջին ժամանակներս մեր քաղաքում ստացած նամակների մեծ մասը մենք ստանում ենք ոչ թե փոստով, այլ մասնավոր անձերի միջոցով։ Այդ նամակների մեծ մասը գրված է լինում ոչ թե հայերեն, այլ ռուսերեն տառեր